

פרשת אמור
ערב יום הזיכרון תשע"ו
ושנה להסתלקותו של הרב ליכטנשטיין זצ"ל

"ובקצרכם את קציר ארצכם"

ויקרא פרק יט (פרשת קדושים תהיו)

(ט) וּבְקִצְרְכֶם אֶת־קִצִּיר אֶרְצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ לְקַצֹּר וּלְקַט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט:
 (י) וְכִרְמֶךָ לֹא תְעוּלֶל וּפְרִט פְּרִמֶךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְרֵ תַעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יִקְנֶה אֱלֹהֵיכֶם:

ויקרא פרק כג (פרשת אמור)

(כב) וּבְקִצְרְכֶם אֶת־קִצִּיר אֶרְצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ בְּקַצְרָהּ וּלְקַט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְרֵ תַעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יִקְנֶה אֱלֹהֵיכֶם:

רש"י ויקרא פרק כג

(כב) ובקצרכם - חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין. אמר רבי אבדימס ברבי יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים, פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים והחג מכאן, ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי, מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב קרבנותיו בתוכו:

אבן עזרא ויקרא פרק כג פסוק כב

(כב) וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית, בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים, הזהיר שלא תשכח מה שצויתך לעשות בימים ההם:

רמב"ן ויקרא פרק כג פסוק כב

(כב) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה - לשון רש"י, חזר ושנה בהם, לעבור עליהם בשני לאוין. ור"א אמר כי הטעם בעבור כי חג השבועות בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתך לעשות בימים ההם. והנכון בעיני כי "ובקצרכם את קציר ארצכם" רמז לקציר הנזכר בראש הפרשה, יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט, לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה:

הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל

באמצע פרשת המועדות, בין ספירת העומר ושבועות לבין ראש השנה, מופיע פסוק בעניין מתנות עניים: "ובקצרכם את קציר ארצכם, לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט, לעני ולגר תעזב אתם אני ה' א-להיכם" (כ"ג, כב).

הדבר מתמיה משתי סיבות:

1. מה ראה הכתוב לחזור על מצוות אלו, שנזכרו כבר בפרשה הקודמת בלשון די דומה - "ובקצרכם את קציר ארצכם, לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט, וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט, לעני ולגר תעזב אתם אני ה' א-לוקיכם" (י"ט, ט-י)?
 2. מדוע ממוקם פסוק זה בדיוק באמצע פרשת המועדות?
- רש"י מביא את תשובת חז"ל לשאלות אלו: הפסוק חזר על מצוות אלו כדי לעבור עליהן בשני לאוין, והוא מיקם אותן בתוך פרשת המועדות כדי ללמד שהנותן לקט שכחה ופיאה כראוי, כאילו בנה בית המקדש והקריב בו קרבנות. בכיוון שונה הולכים ראב"ע ורמב"ן.

ראב"ע מסביר כי הואיל ושבועות הוא חג הקציר, חזר הכתוב על המצוות הקשורות לקצירה. נראה שנוכל להעמיק בדבריו אם נדייק בלשון הפסוק. יש הבדל דק בין שני המקומות בניסוח המצווה, והבדל גדול ביניהם מבחינת ההקשר שבו המצווה מופיעה. אצלנו נאמר "לא תכלה פאת שדך בקצרך",

ואילו בפרשת קדושים נאמר "לא תכלה פאת שדך לקצור"; בפרשת קדושים הופיעה אחרי המצווה רשימה ארוכה של אזהרות כנגד עוולות חברתיות: "לא תגנבו ולא תכחשו... לא תעשק את רעך ולא תגזל, לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר. לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל... לא תעשו עול במשפט... לא תלך רכיל בעמיק, לא תעמד על דם רעך... לא תשנא את אחיך בלבבך... לא תקם ולא תטר..." (י"ט, יא-יח). אפשר שהתורה מדברת כאן עם אדם מושחת, הדורס את החלשים ואינו מתחשב באנשים הסובבים אותו, המוכן לעשות הכול כדי להרוויח כסף, וכדומה. זוהי המסגרת שבה מובאת פרשת מתנות עניים. החשש הוא שאדם ידרוס את זכותם של העניים במודע ויכפור בזכותם לקבל תבואה משדהו. זוהי כוונתו של הפסוק "לא תכלה את שדך לקצור" - אל לו לאדם להיכנס לשדהו על מנת לקצור הכול, לכלות ביודעין ובכוונה את היבול כולו תוך רמיסת זכויות העניים.

בפרשת אמור מובאת מצווה זו בהקשר שונה. שם אין מדובר בעברייני חברתי אלא באדם ירא שמים, הבא לקצור את תבואתו על מנת להקריב ממנה את קרבן העומר. בראש מעייניו עומדות מצוות הנפת העומר, שתי הלחם וכו'. התורה חששה שמרוב ריכוז במצוות אלו ישכח את מתנות העניים, ולכן חזרה והזהירה אותו בהקשר זה - "לא תכלה פאת שדך בקצרך" - כאשר אתה קוצר, ומחשבותיך סובבות סביב מצוות המקדש של עונת הקציר, אל נא תשכח את העניים. אין מדובר כאן באדם שירמוס ביודעין את זכותם של העניים, אלא באדם שמתוך היסח הדעת וריכוז בעניינים נשגבים לא ישים לב לצורכיהם של העניים. (יום העצמאות שלא יבלע את יום הזיכרון)

פרשנות שונה למיקומה של מצווה זו כאן מציע רמב"ן. גם הוא מקשר את המצווה למצוות קצירת העומר הנזכרת לפני כן, אלא שלדעתו התורה באה לומר שאין לכלות את השדה עבור קצירת העומר, וכי אין מצוות קצירת העומר דוחה את הלאוים של מתנות עניים. כאן כבר אין עוסקים בחשש שאדם ישכח מתנות עניים מתוך היסח הדעת, אלא בחשש שאדם יוותר עליהן מתוך אידיאולוגיה, שאדם יעדיף את קצירת העומר על פני לקט שכחה ופיאה כאשר הדברים מתנגשים. חשש זה סביר מאוד. לו יצויר שכדי להביא עומר חייבים לכלות את השדה, טבעי מאוד שאדם יאמר שזכותם הקטנה של העניים אינה עומדת בפני המצווה הציבורית החשובה של קצירת העומר - מצווה שקשורה לכלל ישראל, ושעם ישראל גם זקוק לה כדי שיהיה מותר באכילת חדש. לכן באה התורה וחדשה שאין הדבר כן, ומצוות העניים לא יידחו מפני קצירת העומר. יש כאן בעצם מסר כפול: ראשית, התורה מבטאת את חשיבות הדאגה לחלש, גם במחיר ויתור על דברים חשובים הקשורים לרובד שבין אדם למקום. אולם מעבר לכך יש כאן מסר כללי בעניין קביעת סדרי עדיפויות. אסור לאדם לקבוע מה חשוב יותר ומה חשוב פחות לפי אינטואיציה ורגש. רק ההלכה יכולה לקבוע מה חשוב ממה ומה נדחה מפני מה. לפעמים אדם מתעלם מדרישות הלכתיות מתוך נהירה אחרי ערכים הנשגבים בעיניו, מוותר על פרטים קטנים לטובת מה שנראה בעיניו משימה חשובה ונעלה. התורה באה לשלול גישה זו - האדם אינו יכול לתת ציונים למצוות, ורק קריטריונים הלכתיים יקבעו את סדרי העדיפויות שלנו. (עמידת דום ביום הזיכרון)

אפשר לסכם ולומר שפרשת מתנות עניים מוקמה בפרשת המועדות כדי למנוע מצב שהעיסוק במועדות ובמצוותיהם יביא להימנעות ממתנות עניים, אם מתוך היסח הדעת, אם מתוך ריכוז יתר בקרבנות ושכחת העניים, ואם מתוך אידיאולוגיה שמעדיפה את מצוות המועדות על פני מתנות העניים. רעיון דומה ניתן להציע גם בקשר לפסוק "את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו" (י"ט, ל). רש"י מסביר שהכתוב הסמיך שבת ומקדש ללמדנו שאין בניין בית המקדש דוחה שבת. וגם כאן ניתן לומר שהכתוב חושש משתי תופעות שונות: מצד אחד קיים חשש שמרוב העיסוק בבניין המקדש, שהוא משימה גדולה וחשובה, יעברו אנשים על איסורי שבת מתוך חוסר מודעות והיסח הדעת; מצד שני, יש חשש שאנשים יחשבו כי לא ייתכן שמטרה נעלה כמו בניין המקדש תופרע על ידי זוטות כמו איסורי שבת, ושנאנשים יפתחו אידיאולוגיה שעל פיה אין השבת עומדת בפני בניין המקדש.

הלקח הוא כפול: מצד אחד, יש צורך בתשומת לב מרובה לפרטים קטנים ולדאגה לזולת גם כאשר עוסקים בעניינים שברומו של עולם, ומאידך, עלינו להימנע מקביעת סדרי עדיפויות מדעתנו ועל פי מה שנראה חשוב בעינינו, וללכת רק אחרי הוראות ההלכה בכל הנוגע לקביעת סדרי עדיפויות.

אש קודש – פרשת חיי שרה (שנת ת"ש)

"וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעֵי שָׁנִים וְשָׁנָה וְשִׁבְעֵי שָׁנִים" (בראשית כג:א)
ופרש"י – 'ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים' - לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו, בת מאה כבת עשרים לחטא, מה בת עשרים לא חטאה, שהרי אינה בת עונשין, אף בת מאה בלא חטא, ובת עשרים כבת שבע ליופי: 'שני חיי שרה' - כלן שוין לטובה:
ונבין נא מה מרמז זה לנו?

שבכל הצדקניות הנזכרות בתורה, לא נאמר כ"כ גדלות כמו על שרה, ועוד זה יותר פלא שגם באברהם אבינו שנאמר לקמן ג"כ שנה בכל כלל ורש"י פירש ג"כ שנרמז שהיה בלא חטא, ומ"מ לא חזר הפסוק פעם ב' לומר 'שני חיי אברהם' כמו בשרה לרמז ש'כולן שוין לטובה'?

אמנם איתא בספר הקדוש 'מאור ושמש' בריש פרשת וארא מהרב הקדוש איש אלקים מו"ה מנחם מענדל זצוק"ל מרימנוב, על הגמרא (ברכות ה א) נאמר 'בְּרִית' במלח (ויקרא ב יג), ונאמר 'בְּרִית' ביסורין (דברים כח ט), מה מלח מְמַתְקֵת הַבָּשָׂר - אף יסורין ממרקין וכו'. דהיינו, מה מלח אם מוסיף יותר מכשיעור - אי אפשר לקבל הנאה מהבשר, רק דוקא אם נמלח כשיעור. כך היסורין יהיו ממוזגים, שיהיה יכולת לקבלם, ויהיו ממוזגים ברחמים עכ"ל הק'.

והנה רש"י פירש (בבראשית פרק כג:ב) 'ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק, לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט, פרחה נשמתה ממנה ומתה' – היינו שמשו רבינו רעיה מהימנא, סמך מיתת שרה לעקידת יצחק כדי להמליץ טוב בעדינו ולהראות שע"י יסורים חס ושלום יותר מדאי מה נעשה, שפרחה נשמתה, ועוד - באם נעשה כן בשרה, צדיקה גדולה כזו שבת ק' כבת כ' לחטא וכו' ושני חיי שרה שכולן שוין לטובה ומ"מ לא יכלה לסבול יסורים קשים, ומכש"כ אנחנו.

עוד אפשר לומר שגם שרה אמינו עצמה שנתנה כ"כ אל ליבה מעשה העקידה עד שפרחה נשמתה, לטובת ישראל עשתה, להראות לה' איך א"א לישראל לסבול יסורים יותר מדי, ואפילו מי שבחמלת ה' נשאר חי גם אחר יסוריו מ"מ חלקי כוחו ומוחו ורוחו נשברו ונאבדו ממנו - מה לי קטליה כולו ומה לי קטליה פלגא?

וזה שמתרץ הפסוק 'שני חיי שרה', שלכאורה חטאה שרה נגד שאר שנותיה שהיו לה לחיות באם לא לקחה כ"כ אל ליבה מעשה העקידה, אבל כיוון שלטובת ישראל עשתה, מרמז הפסוק 'שני חיי שרה', היינו שנותיה שלאחר הקכ"ז כולן שוות לטובה, כי גם עמהן לא חטאה. לכן ירחם ה' עלינו ועל כל ישראל ויושיענו במהרה ברוחניות וגופניות בחסדים נגלים.